

EEN CHRISTEN-DEMOCRAAT TE BRUGGE ENKELE NIEUWE ASPECTEN OMTRENT CAMIEL MOEYAERT (1868-1946)

J. STROBBE^o

Onlangs, bij de inventarisatie van de omvangrijke briefwisseling van de letterkundige Julius Pee (1871-1951), werden dertig brieven van de Bruggeling Camiel Moeyaert ontdekt. Ze zijn gespreid over de periode 1905-1947 en lichten ons beter in over enkele facetten van het boeiende leven van de daensist en flamingant Moeyaert. Aan de hand van een aantal passages uit die brieven trachten we enige tot nu toe onbekende of niet volledig bekende elementen uit zijn leven te belichten of aan te vullen.

Drukker-uitgever

Camiel Moeyaert werd op 23 januari 1868 geboren te Brugge, de stad waar hij altijd zou blijven wonen. Hij was eerst bediende en begon dan als drukker. Zijn bedrijfje was gevestigd langs de Coupurerei en het zou er blijven bestaan tot het in 1966 definitief werd opgedoekt. Toen stond het al twintig jaar onder leiding van zijn vrouw, Maria Virginie Heughebaert, die na de dood van haar echtgenoot in 1946 de lastige taak van het beheer op zich had genomen.

Camiel Moeyaert was een noeste werker die er niet voor terugschrok allerlei initiatieven te nemen voor nieuwe uitgaven. Voor dit laatste ging hij vaak te rade bij zijn vriend Julius Pee, vanaf 1898 eerst leraar, tijdens de oorlog waarnemend studieprefect van het Brugs atheneum en na de eerste Wereldoorlog werkzaam in de athenea van Gent en Diest. Pee genoot grote faam als Multatuli-kenner en was

^o Lic. geschiedenis, K.U. Leuven, 1986 ; Driftweg 41, 8401 Bredene.

vooral in de Duitse literatuur goed thuis. Zo vertaalde hij in 1905 twee werken van H. Konradt in het Nederlands : *Das Agavenblad* en *Das Glück von Monaco*. Beide werken werden bij Moeyaert uitgegeven. Het contract hiervoor, op 15 september 1905 ondertekend, vermeldde dat er 2000 exemplaren zouden gedrukt worden en elk exemplaar zou in de winkel twee frank kosten¹.

Drie maanden later, op 29 december 1905, sloten beide mannen, samen met de jonge Fabrice Polderman, een oud-student van Pee, een veel belangrijker overeenkomst af. Met hun drieën richtten zij een “Nederlandsche Volksbibliotheek” op. Alle gegevens hieromtrent vinden wij in het contract.² Pee en Polderman zouden zich met het leveren en verbeteren van de kopij bezighouden, terwijl Moeyaert zich enkel op zijn vertrouwde terrein van drukken en uitgeven zou begeven. Vanaf januari 1906 zou om de twee maanden een nummer van de persen rollen.

Behalve dit contract tasten wij bijna volledig in het duister. Hoeveel nummers zijn er in de reeks verschenen ? Sterker nog, is het wel ooit tot uitgaven gekomen ? We beschikken immers niet over een lijst met titels waarvan we met zekerheid kunnen zeggen dat zij in de “Nederlandsche Volksbibliotheek” opgenomen werden. In de literatuur is er nergens een spoor van hun initiatief te bekennen en er is geen briefwisseling tussen Moeyaert en Pee voorhanden uit de periode 1906-1919. Dat is begrijpelijk, want beiden woonden toen in Brugge. Alvast één titel komt naar voor in een brief van 18 november 1905 aan Julius Pee, waarin Moeyaert “*De groote Manoeuvres*” van Virginie Loveling als eerste novelle om hun uitgavenreeks te starten aanpreeft. In latere brieven³ duiken nog enkele titels op van boeken die vóór 1914 bij Moeyaert werden gedrukt : *Limburgsche schetsen* (van de hand van Multatulibewonderaar J. Brans ?), *Uit mijne jeugd*, *Kans van Monaco*, *De Rijnnovellen*, *Helden zonder zwaard*, Lovelings’ genoemde werk *De groote Manoeuvres* en *Zwalmleeuwen* van Omer Wattez. Dit laatste werk werd in 1906 bij Moeyaert uitgegeven en zou dus een titel van de “Nederlandsche Volksbibliotheek” kunnen zijn, maar nergens in het

1. Brief van C. Moeyaert aan Julius Pee, 5/9/1905.

2. Zie bijlage.

3. Brieven van C. Moeyaert aan J. Pee, 5/4/1926 en 8/7/1926.

Camiel Moeyaert op 78-jarige leeftijd (Archief Julius Pee, UFSAL)

boek is ook maar één verwijzing hiernaar terug te vinden. Het project bleef alleszins nog tot 1909 lopen, want op 15 januari van dat jaar schreef Fabrice Polderman, ondertussen leraar geworden te Gent, aan zijn oud-meester Julius Pee: "Ik las enkele der Baumbach-sprookjes in de klas voor — ze stonden zeer aan — wat zoudt ge meenen van een nieuwen druk in de Ned. Volksbib. ?"⁴. Alle verdere inlichtingen nopens de Volksbibliotheek ontbreken, als was het in rook opgegaan. Werd het misschien bij gebrek aan respons met stille trom afgevoerd? Zeker is dat het niet de bedoeling was van de initiatiefnemers om met de uitgaven een winstgevend zaak te beginnen. Zij waren ervan overtuigd dat "het volk" daadwerkelijk inspraak moest krijgen in het beleid en dat het een politieke rol te vervullen had. Dit zou slechts mogelijk worden als ook de lagere klassen op een intellectueel en moreel hoogstaander peil zouden komen te staan. Zij hoopten hiertoe met de pas opgerichte bibliotheek een ernstige bijdrage te leveren. Een voorwaarde was dan dat de prijzen zoveel mogelijk zouden gedrukt worden en dat de titels zorgvuldig werden uitgezocht, opdat de lezers er iets zouden bij opsteken. In welke mate zij in hun opzet geslaagd zijn, valt natuurlijk niet te becijferen, maar het typeert in elk geval hun houding: de verheffing van het volk was prioritair, het louter commerciële kwam pas op de tweede plaats.

Hun project was absoluut geen alleenstaand geval, maar het paste volkomen in het volksontwikkelingswerk, dat vooral sedert het laatste kwart van de negentiende eeuw opgang maakte. Over alle ideologische grenzen heen was de burgerij het er toen fundamenteel over eens dat de uitbouw van het volksonderwijs een belangrijke stap zou zijn in de richting van sociale stabiliteit en maatschappelijke ontwikkeling. De eigenlijke actie voor volksontwikkeling werd echter niet zozeer door de burgerij, maar wel door de middenklassen (advocaten, onderwijzers, leraars, ambtenaars,...) gedragen. Centraal stonden het inrichten van volksvoordrachten en het opzetten van volksbibliotheeken. De progressieve liberalen en de flaminganten waren de grote voortrekkers van deze beweging, die nog werd uitgebreid door de vanuit Engeland overgewaaide University Exten-

4. Brief van F. Polderman aan J. Pee, 15/1/1909.

sion, die de wetenschap ook buiten de universiteit wilde uitdragen⁵. Het doel werd niet helemaal bereikt, want alhoewel de talrijke initiatieven druk werden bijgewoond, slaagde men er niet in de voornaamste doelgroep, de arbeidersklasse, echt aan te spreken.

Veel later, in het oorlogsjaar 1942, stelde de onvermoeibare Camiel Moeyaert Julius Pee een nieuwe uitgave voor: "Ik denk dikwijls aan de uitgave van een woordenboek, in den aard van dit — vijftalig — dat ik naar Staakte⁶ meebracht bij ons laatste bezoek (A. Bossier was mee). Dacht gij er nooit aan? Ik geloof immer vaster dat er daarvoor iets te doen is na den oorlog. 't Zou een groot werk zijn, tevens grootsch, verdienstelijk en nuttig, en, zou het mijne laatste werk zijn, ik zou er fier op gaan. Me dunkt dat zulke onderneming meeslaan kan en moet. In België bestaat bij mijn weten geen zulkdanige uitgave, en, ik kan mis zijn, in Nederland ook niet meen ik"⁷. Na de oorlog is dit ambitieuze plan echter in de lade blijven steken. Op 77-jarige leeftijd kwam Moeyaert met een nieuw voorstel aandragen. In zijn laatste brief aan Julius Pee schreef hij op 13 februari 1945: "Wij hebben een plan, dat wij zullen uitvoeren, als 't mag doorgaan van de "Civil Affairs". Wekelijks zouden we een verhaal op de markt brengen, voor de jeugd. Ons dunkt dat de onderneming succes kan hebben. Eens van wal en in goeie vaart, zouden wij wel nog jeugdige, begaafde knechten vinden, die graag, mits vergelding, hun werkjes zouden afstaan. Ik verlang uw oordeel te kennen"⁸. Een half jaar later overleed zijn enige zoon Willem en dit verlies zou de bejaarde vader nooit meer te boven komen. Hij stierf op 25 oktober 1946. Van zijn laatste plannen is dan ook hoogst waarschijnlijk niets meer in huis gekomen.

Niet alleen legde C. Moeyaert drukke uitgeversactiviteiten aan de dag, ook als drukker zat hij niet om een risico verlegen. In september

5. Julius Pee maakte samen met drie medestudenten van 't Zal Wel Gaan (P. Tack, H. De Marez en M. Sabbe) en prof. P. Frédéricq, deel uit van het in 1892 opgerichte extension-comité aan de RUG. De benaming University Extension werd omgedoopt tot "Hooger onderwijs voor het volk" en bleef bestaan tot 1914. VAN DAMME, *o.c.*, p. 59-60.

6. Staakte is de naam van de wijk bij Lokeren waar Julius Pee woonde van 1929 tot aan zijn dood.

7. Brief van C. Moeyaert aan Julius Pee, 6/4/1942.

8. Brief van C. Moeyaert aan Julius Pee, 13/2/1945.

1929 deed hij “een stouten, zeer stouten stap”⁹ : hij waagde het, voor een bedrag van 300.000 fr. in nieuwe drukpersen te investeren om zo aan de concurrentie het hoofd te kunnen bieden. Om die enorme som te kunnen afbetalen, diende hij te werken en te zwoegen als niet één, zoals hij dikwijls aan Julius Pee getuigde : “Die schromelijke uitgave heeft op mij gedrukt gansch dien tijd, dag en nacht. Om eer te doen aan mijn handteken heb ik gewerkt van ’s morgens vroeg tot ’s avonds laat. Slaaf geweest, echte slaaf, zoals er misschien niemand was in Brugge. En ieder dag, ’s avonds laat was ik afgemat en vond weinig lust tot ander werk. Zelfs tot brieven schrijven, die toch niet lastig is en weinig moeite vraagt”¹⁰. Deze laatste zin slaat op het feit dat Moeyaert soms erg lang wachtte — in dit geval dateerde zijn vorige brief van 1929 — om de brieven van Julius Pee te beantwoorden. Verontschuldigende passages, waarin hij zich zijn eeuwige uitstellen verwijt en zichzelf berouwvol op de borst klopt, komen meermaals voor in de briefwisseling¹¹. Maar Julius nam zijn vriend zijn getalm niet kwalijk. Nadat Moeyaert zijn brief van 5 januari 1935 met het veelzeggende “Dezen keer zult gij niet zonder antwoord blijven” had aangevat, ging hij verder “Gij hebt goed geraden : de genegenheid is wederzijdsch. Zij was, zij is en zij blijft voor eeuwig. Ge moet niet veronderstellen dat wij u vergeten hebben. Dikwijls spreken we thuis van u en altijd met evenveel sympathie, ik verzeker het u”. Hieruit blijkt zijn welgemeende vriendschap met Julius Pee. En dan verhaalt hij nogmaals hoe hard hij gewroet heeft om zijn investering tijdig te kunnen afbetalen : “Ik heb, in der waarheid, gedurende de laatste vijf jaren gewerkt zoals niemand gewerkt heeft. Die vijf jaren vertegenwoordigden er zekerlijk tien. Ik heb een echt slavenleven gehad”¹². Hij slaagde er uiteindelijk in om zijn financiële verplichtingen die “als ’t zwaard van Damocles”¹³ boven zijn hoofd waren blijven hangen na te komen. In 1933, toen de economische crisis nog volop woedde,

9. Brief van C. Moeyaert aan J. Pee, 5/1/1935.

10. Brief van C. Moeyaert aan J. Pee, 27/12/1931.

11. Zo schreef hij o.m. : “Het goede voornemen heeft dikwijls bestaan, maar dit verzwond even dikwijls. De uitvoering werd uitgesteld en van uitstel komt belet”. Brief van C. Moeyaert aan J. Pee, 27/12/1931.

12. Brief van C. Moeyaert aan J. Pee, 5/1/1935.

13. Brief van C. Moeyaert aan J. Pee.

beleefde hij zijn beste jaar : hij had werk in overvloed en zijn afbetalingen dienden te gebeuren in ponden, waarvan de koers toen erg laag genoteerd stond.

Christen-democraat

Geheel in beslag genomen door zijn beroepsbezigheden, had de sociaal bewogen Moeyaert bijna geen tijd meer over om zich actief met politiek bezig te houden : "Ik ben in zekeren zin tevreden dat de stoffelijke bekommernissen mij in de laatste jaren buiten de politiek, en dit onsmakelijk gedoe gehouden hebben"¹⁴. Op dat ogenblik had hij trouwens op politiek gebied zijn beste kruis al vershoten, alhoewel hij op een terugkeer zinde.

Moeyaert vond zijn ideeëngoed het best vertaald in het daensisme : het flamingantische en het sociale, democratische aspect, zijn grootste idealen, vielen er volledig samen.

Op het congres van de Zuidvlaamsche Sprekersbond, in 1893 m.m.v. de Katholieke Vlaamsche Landsbond georganiseerd te Brugge, waren de latere daensistische leiders bijzonder actief als verslaggever. Onder hen bevond zich Hector Plancquaert, maar ook de Bruggelingen Julius Van Neste en Camiel Moeyaert. Zij behoorden toen nog tot de katholieke partij, waarvan zij het programma in een meer sociaal-Vlaamse richting wilden stuwen. Dat probeerden zij o.a. via "De Vrije Vlamingen", een kern van flaminganten, gering in aantal, maar tamelijk invloedrijk, die leefde in de schoot van de Brugse "Katholieke Burgersgilde". In 1896 richtte een groep, die zich uit de "Gilde der Ambachten" had afgescheurd, een afdeling op van de Kristene Volkspartij (KVP), de partij der daensisten. Deze politieke beweging was zeker niet kansloos te Brugge. De Westvlaamse hoofdplaats was op het einde van de vorige eeuw immers de armste stad van het land en priester Daens was er populair. Hij had nl. al herhaalde keren gepleit voor het project "Brugge - Zeehaven", waardoor de ingesluiterde handel en nijverheid een enorme stimulans zou krijgen.

De betekenis van C. Moeyaert voor het Brugse daensisme was aanzienlijk. Koen Rotsaert noemt hem in zijn lezenswaardige studie over het daensisme in West-Vlaanderen voor Brugge "de christen-

14. Brief van C. Moeyaert aan J. Pee, 27/12/1931.

democraat van het eerste en het laatste uur"¹⁵. Hij was zowel stichter, opsteller, drukker als uitgever van *Het vrije Woord*, een onafhankelijk christen-democratisch blad. Hij stelde zich van 1899 tot 1914 kandidaat voor de Kristene Volkspartij. In 1911 werd hij verkozen, maar stond zoals afgesproken zijn mandaat af aan Witdoeck, een lid van de middenstandsvereniging "De Vrije Burger".

Ook buiten het Brugse trad Moeyaert op. Zo voerde hij in Tielt het woord op een daensistische meeting. Hij was tevens uitgever van *De Tieltsche Burger*, een blad dat nauw bij het daensisme aanleunde. In 1912 stond hij zelfs op de Tieltse oppositielijst bij de gemeenteraadsverkiezingen, maar de concurrentie bleek er ongemeen sterk. De KVP-kandidaten behaalden er amper 0,1 % der stemmen.

Tijdens de politieke windstille van de eerste Wereldoorlog liet de Brugse KVP weinig of niets van zich horen. Moeyaert publiceerde vanaf 25 september 1918 *Het Brugsch Dagblad*. Het was het enige blad dat van de Duitse bezetter toelating kreeg te verschijnen en begrijpelijkerwijze bevatte het dan ook geen kritiek op de nieuwe overheid. Een weigering vanwege Moeyaert om het te publiceren stond echter gelijk met een Duitse inbeslagname van zijn materiaal, zodat hij niet enkel zijn persen, maar ook zijn broodwinning zou kwijtspelen. Na de oorlog werd de drukker beschuldigd van aktivisme — nogal wat vooraanstaande daensisten hadden zich werkelijk tot het aktivisme bekeerd — en hij kwam tot juni 1919 in de gevangenis terecht. Pas in april 1920 werd hij definitief buiten vervolging gesteld¹⁶. Hector Plancquaert daarentegen, één van de meest gezagvolle daensistische voormannen, was bedrijvig in de Tweede Raad van Vlaanderen¹⁷. In 1918 vertrok hij in het zog van de terugtrekkende troepen in ballingschap naar Duitsland. Het Belgische gerecht veroordeelde hem in 1920 bij verstek ter dood en hij zou pas in 1929 kunnen terugkeren. Ondertussen onderhield hij wel nog nauwe contacten met zijn vroegere daensistische medestanders, waarschijnlijk ook met Camiel Moeyaert. Deze laatste was alleszins van Plancquaerts toestand op de hoogte, want hij berichtte er Julius

15. K. ROTSAERT, *Het daensisme*, p. 119.

16. Zie ook brief van C. Moeyaert aan J. Pee, 7/4/1920.

17. VAN CAMPENHOUT, *Hector Plancquaert*, p. 33.

Pee af en toe over¹⁸. Zo schreef hij op 2 januari 1923 : "Hector stelt het stoffelijk goed op de duitsch-zwitsersche grens, maar heimwee knelt hem. Kan het missen ?"

Toen Plancquaert na de eerste Wereldoorlog voor het gerecht diende te verschijnen, was dat niet zijn eerste contact met de justitie. Zijn soms radicale ideeën brachten hem al in 1901 op het beklagden-bankje voor het artikel "Is eene omwenteling nog mogelijk ?" in *Het Recht*¹⁹. In antwoord op de vraag van Julius Pee naar een copie van het bewuste artikel, schreef Moeyaert hem : "Ik heb vruchteloos gezocht naar het artikel, waarvoor H. Plancquaert voor het assisen-hof verschenen is. Ik was mis en ik herinner me nu dat de zoon van wijlen Frans Reinhard van Brussel eens de collectie meegedaan heeft en vergeten heeft die terug te sturen. Dan heb ik links en rechts gevraagd aan kennissen, lezers van Het Recht, of zij soms het nr. niet meer hadden. Vruchteloos. 't Is ook zoo lang geleden. Ik weet nog zeer goed wat er in dit artikel stond. Plancquaert somde de machtsmiddelen op, waarover een Staat beschikt om het Volk te breidelen. Maar hij bewees daarover dat het volk daarmee niet gansch ontwapend is en hij bedoelde de sabotage ; als voorbeeld gaf hij op het openbreken der ijzerwegen. Voor die zinsnede werd hij vervolgd en werd ook vrijgesproken"²⁰.

Léonce Du Castillon was, net zoals Moeyaert, drukker en daensist. Hij kwam echter in conflict met H. Plancquaert en uiteindelijk werd Du Castillon in 1903 uit de KVP gestoten. Hem werd o.a. verweten dat hij schreef voor een liberaal blad, de Brusselse *Vlaamsche Gazet*, en later omdat hij zijn kandidatuur zou gesteld hebben voor het socialistische *Le Peuple* en zijn medewerking verleende aan *Het laatste Nieuws*. Over heel het conflict, dat jarenlang zou aanslepen en binnen de daensistische partij verdeeldheid zou zaaien, is erg weinig met zekerheid bekend. Er bestaan weinig schriftelijke bronnen over de kwestie. Een brief van Moeyaert aan Julius Pee leert ons hierover dat Moeyaert aan de zijde van Plancquaert stond²¹. Hij verwijt er

18. Julius Pee correspondeerde eveneens met Hector Plancquaert in de periode 1944-1947. Twaalf brieven bleven bewaard in het AMVC.

19. VAN CAMPENHOUT, o.c., p. 79.

20. Brief van C. Moeyaert aan J. Pee, 18/2/1944.

21. Brief van C. Moeyaert aan J. Pee, 15/1/1924.

Léonce Du Castillon zijn vroegere idealen te hebben verloochend. Opmerkelijk is tevens dat Moeyaert zichzelf voorstelde als één van de stichters van de Kristene Volkspartij : “Ik heb de schouders opgestoken als ik de brusselsche briefwisseling van de Nieuwe Gazet gelezen heb. Du C., die alles verbrandde wat hij vroeger voorstond, wil niet meer weten dat er nog twee stichters van de chr. Volkspartij in leven zijn : Plancquaert en uw dienaar. Wij beide zijn democraat gebleven, hij, die vroeger uit de partij gebannen werd, is thans de betaalde lijfknecht van de belagers en de vijanden der democratie ! Zijn artikel wasemt in alle regelen eigen lof uit en die eigen lof... stinkt !”. En Moeyaert voegde er nog nieuws bij over Plancquaert : “Plancquaert is nog altijd in ’t zuiden van Duitschland. Wat hem overbleef aan eigendommen alhier is aangeslagen en misschien reeds verkocht door den Staat. Hij heeft het heimwee. Maar zal hij ooit zijn Vlaanderen terugzien ?”²². Wat dit laatste betrof, hiervoor zou de verbannen leider nog vijf jaar moeten geduld oefenen. Zijn terugkomst lieten de daensisten echter niet onopgemerkt voorbijgaan. Moeyaert biedt ons een mooi getuigenis van de hulde, waar het smeulende strijdvuur nog éénmaal hoog oplaaide en de oude politieke wapens voor een laatste keer massaal werden gescherpt : “Verleeden Paaschdag ben ik naar Kortrijk geweest, waar Hector Plancquaert, acht dagen vroeger in België teruggekeerd, gehuldigd werd. Ik heb er gesproken namens zijne vrienden, de Westvlaamsche democraten, en ’t ging niet al te best : ik ben ’t spreken ontwend. Maar Plancquaert, hemelsche deugd ! Wat machtige spreker ! Ik heb daar eene uur aan zijne lippen gehangen en genoten dat ik het niet beschrijven kan. Hij is gebleven de Plancquaert van vóór den oorlog : vergrijsd natuurlijk, hij is 67 of 68 jaar oud, min gezond van gelaatskleur en de schouders wat min breed, maar als spreker en propagandist, dezelfde edelmoedige ziel. Hij had op Hoogdag van Paschen viermaal gesproken in ’t arrondissement Aalst, met d. Borms, en hij deed in Kortrijk eene aanspraak, die al de toehoorders vervoerde. De laatste jaren van zijn leven, zoo verklaarde hij mij, zal hij besteden geheel en gansch, aangezien hij niet mag pratikeeren als advocaat, aan de propaganda in den strijd voor Vlaanderen. Niettegenstaande men boven de 300.000 fr. van zijne aangeslagen goede-

22. Brief van C. Moeyaert aan J. Pee, 15/1/1924. Zie ook VAN CAMPENHOUT, *Hector Plancquaert*, p. 148, voetnoot 76.

ren verkocht heeft, blijft er hem nog genoeg over om voorzichtigjes — en hij kan dat — zonder financiële bekommernissen om het bestaan zijn jongsten dag te bereiken. De 2^e Paaschdag is voor mij een gelukkige, genotvolle dag geweest in mijn leven”²³.

Vlaams-nationalist

De Vlaamse Beweging was de tweede pijler waarop het daensisme gebouwd was. Toch oordeelde Camiel Moeyaert dat het Vlaamse in de KVP te weinig op de voorgrond geplaatst werd en hij spande zich daarom in de Brugse daensisten meer naar Vlaams-nationale zijde te doen overhellen. Zo kon het in maart 1921 te Brugge tot een verkiezingskartel komen tussen de jonge partij der fronters (de Vlaams-nationalisten) en de daensisten. De radicaal Vlaamsgezinde *Vader Cats*, een blad dat halfmaandelijks verscheen, steunde de lijst, die zo'n tien procent van de stemmen wegkaapte²⁴. Zowel lijsttrekker Camiel Moeyaert als mevrouw Maréchal-Vanden Berghe, die tweede stond op de lijst en de kandidate was van de fronters, werden voor de gemeenteraad verkozen. Bij de volgende verkiezingen, eveneens in 1921, werd geen kartel meer gevormd : zowel fronters als daensisten eisten de eerste plaats voor zich op en men slaagde er niet in het tot een akkoord te laten komen²⁵.

Niet alleen in zijn openbaar optreden, maar ook in zijn brieven komt de Vlaamsgezindheid van Moeyaert duidelijk tot uiting. Zo schreef hij bij het begin van 1923, toen de discussie over de vernederlandsing van de Gentse universiteit opnieuw een grote belangstelling genoot : “Ik volgde de debatten over de Hoogeschool niet. Ik kan me met al dien zeever van Brussel niet meer bezighouden. De uitslag heeft me zeker genoeg gedaan, maar ik ben veel meer tevreden over de agitatie die dank de bespreking in het land geheerscht heeft en nog heerscht. Zoo krijgen we langzamerhand ras- en stambewustzijn in 't volk. Ik geloof dat de wet er niet zal doorgaan, 't en zij nog erger verknoeid, in de Senaat. Zooveel te beter ! Dan komt ze terug naar de Kamers, en zoo blijft het land voorts in roering om de Vl.

23. Brief van C. Moeyaert aan J. Pee, 22/4/1929.

24. K. ROTSAERT, *Het daensisme*, p. 239-241.

25. Het resultaat van de parlamentsverkiezingen van 1921 voor Brugge was als volgt : fronters : 5 % daensisten : 1,8 %.

Beweging. Deze staat volgens mij nog niet vast, maar 't komt toch. 't Zal gaan, maar 't zal nog jaren duren voor de franschgezinde boel in duigen valt"²⁶.

Moeyaert was geen nationalist met oogkleppen. Hij zag de moeilijkheden en gevaren voor de Vlaamse Beweging en staarde zich niet blind op de langzame maar gestadige vooruitgang van de flaminganten. De volgende sombere woorden waren gericht aan Julius Pee in januari 1924 : "We beleven droeve tijden. De machthebbers verkopen ons land. Eene harteloze rooversbende beheerscht ons. Het militarisme groeit aan. De toekomst ziet zwart. Als 't niet verandert zullen wij in onzen ouden dag als wij nog een tijdeke leven mogen, gebeurtenissen beleven, die nog verschrikkelijker zijn zullen dan de vreeselijke oorlogsjaren, die wij doorworsteld hebben. Ik voel mij razend als ik zulks overdenk en in mijne machteloosheid voel ik mij in staat, om zelfs bolsjevist te worden om te helpen het dreigende gevaar af te keren"²⁷. Als flamingant uit de jaren twintig verwachtte hij inderdaad op een of andere manier dat de opmars van de socialisten ook voor Vlaanderen heilzaam zou zijn : "Hebt ge opgemerkt in het verslag over het Socialistisch Congres dat De Brouckère een einde gevraagd heeft aan de politieke processen ? Dat zal indruk maken overal, aan hoogerhand en op 't volk. De socialisten zijn slimme vossen. Onnoozelaars die denken dat de socialisten aan 't toppunt van hun macht zijn en nu aan 't dalen zullen gaan. Den berg af, neen, maar den berg op, zoo gaan de socialisten, en ofschoon ik geen socialist ben, ben ik er in mijn schik mede. De bewaarders moeten boeten voor de misdaden die zij op hun geweten hebben en van den vooruitgang der socialisten verwacht ik, 't zij rechtstreeks of onrechtstreeks, de heropleving van ons vlaamsche volk"²⁸.

In een latere brief van 27 december 1931 betreunde hij de verlamende verdeeldheid die in het Vlaams-nationale kamp de kop opstak : "Ik ben nog immer christen-democraat en vlaamsch natio-

26. Brief van C. Moeyaert aan J. Pee, 2/1/1923.

27. Brief van C. Moeyaert aan J. Pee, 15/1/1924.

28. Brief van C. Moeyaert aan J. Pee, 7/4/1920.

nalist²⁹, gelijk al de partijgenoten uit Aalst, Kortrijk, Gent, Antwerpen, enz. Wat zegt ge van de vlaamsche nationalisten ? In korte jaren hebben zij ruim veld gewonnen ; ik vrees ongelukkiglijk dat de verdeeldheid die in hunne rangen geslopen is hun rampzalig zal worden. West-Vlaanderen staat alleen en in onze provincie tellen we bovendien vier, vijf schakeringen van Vl.-nat. : solidaristen, federalisten, christen vl. nationalisten, vrije nationalisten, enz. En ze staan tegenover elkander als kat en hond en verscheuren elkander, tot groote treurnis van veel partijgenoten en groote blijdschap der conservateurs aller pluimage. 't Is toch jammer ! Wat moet er daarvan komen ? De troebele tijd zal niet blijven duren en alleszins — wat er ook gebeuren moge — de toekomst is aan de Vlamingen. Vlaanderen's zegepraal is zeker³⁰.

Net zoals alle andere politieke stromingen en bewegingen had het Vlaams-nationalisme niet alleen af te rekenen met allerlei twisten en ruzies binnenskamers, waar "geestegenoten" elkaar met soms ongekende felheid bekampten. De brief van 15 januari 1923 bevat veel informatie over een dergelijk conflict, nl. tussen Firmin Blondeel, opsteller van *Vader Cats* en ondervoorzitter van de Vlaamsche Broederbond, en Fl Verheye³¹, afgevaardigd — beheerder van het Vlaams Huis. We mogen aannemen dat Moeyaert van deze zaken goed op de hoogte was, aangezien hij zelf in de raad van bestuur van het Vlaams Huis zetelde. "Vader Cats bewees diensten aan de Vlaamse zaak. Dat is onloochenbaar. F. Bl. mag aanspraak maken op een groot gedeelte van die verdiensten, ik geef het toe. Vader Cats kreeg moeilijkheden met het gerecht, dat toeneep, en de kosten moesten door al de Vlamingen — en niet door enkele — gedragen worden. Waarom was 't niet zoo ? F. Bl. joeg het gros der Vlamingen van hem weg, op 't oogenblik dat hij ze meest noodig had. Laat ons een tweetal jaren achteruit gaan. In juli 1920 werd Hulsterloo ('t Vlaamsch Huis) gesticht. Van den eersten beheerraad mieken onder andere deel : Fl. Verheye en F. Blondeel. De eerste was

29. Julius Pee, sterk vlaamsgezind, was in 1928 officieel tot de BWP toetreden : "Ge staat voor 't oogenblik in 't socialistisch kamp. Vindt ge niet dat de socialisten voor 't oogenblik in alle landen lijden door de crisis ? Brief van C. Moeyaert aan J. Pee, 27/12/1931.

30. Brief van C. Moeyaert aan J. Pee, 27/12/1931.

31. De spelling is onzeker : men kan lezen Verheye of Verhege.

afgevaardigde beheerder, de tweede voorzitter. Na enkele zittingen was 't duidelijk dat er iets haperde tusschen die twee. Volgens mij en volgens andere, dong F. Bl. naar de plaats van Fl. V. Als voorzitter-beheerder was er eene vergoeding van 130 fr. ; als afgev. beh. zou die zijn 800 fr. Was 't om dit geld ?" Moeyaert vertelde voorts hoe Verheye, die zichzelf onmogelijk gemaakt had, zijn ontslag aanbood en Blondeel voorlopig afgevaardigd-beheerder werd. En dan zette hij zijn verhaal nauwgezet verder : "Juli 1921 brak aan en de algem. vergadering der aandeelhouders van Hulsterloo werd bijeengeroepen. Fl. V., die zijne "escapade" vergeten dacht, daagde weer op en F. Bl. zou hem den genadeslag geven. Dagen vóór de vergadering liepen beide de schoenen van hun voeten. V. tegen Bl. en Bl. tegen V. Bl. beging ongelukkiglijk flaters. Hij liep bij de Fronters om te zeggen dat de Vlaamsche katholieken zich meester wilden maken van 't Vl. Huis en hij ging de Vl. Kath. wijs maken dat de Fronters wilden 't Vl. Huis voor hen alleen hebben. 't Spel kwam aan 't licht en de aandeelhouders deden eene Salomons uitspraak : zij gooiden beide, V. en Bl. met eene verpletterende meerderheid uit den Beheerraad. V. toonde zich de slimste. Hij onderwierp zich. Bl. verkropte zijne kwaadheid niet. Hij raapte een zestal vrienden bijeen en ging den strijd aan tegen Hulsterloo. Dat was voor hem 't begin van 't rampzalig einde. Achter de rokken eener hysterieke vrouw weggedoken, spande hij een proces in tegen Hulsterloo. Dit proces duurt nog en zal nog lang duren. Hij — of liever zij — vraagt de nietigverklaring van Hulsterloo, de uitverkoop van gansch den inboedel, onder voorwendsel dat het kapitaal niet onderschreven is — een leugen — en dat de standregelen — zijn werk — niet in regel zijn. Hoe is 't mogelijk dat hij, die in zulke nesten gerocht met Vader Cats, zoo dwaas te werk ging ? Aan een brugschen Vlaming vertelde hij dat de Vlaamschhater slechts twee dingen verlangden : de val van *Vader Cats* en de val van 't *Vlaamsch Huis*. Het eerste was gebeurd en voor 't tweede zou hij nu zorgen, zegde hij in de verzekering dat de Franschelaars hem zouden gerust laten. Als die laagheid kenbaar gemaakt werd, hebben honderden Vlamingen hem den rug toegekeerd. (...) Verstaat ge nu, vooral na zijne handelwijze tegenover Hulsterloo, dat Bl. verlaten wordt ? Bl. is ook kwaad op mij. Waarom ? Omdat ik 't Vlaamsch Huis verdedig. Ik heb compassie met hem"³².

32. Brief van C. Moeyaert aan J. Pee, 15/1/1923.

Gemeenteraadslid

Camiel Moeyaert ontpopte zich tussen 1921 en 1927 tot het actiefste gemeenteraadslid te Brugge³³. Zo diende hij een voorstel in voor de oprichting van een Nederlandse leergang in de voordrachtskunst: "Zaterdag acht dagen geleden, de begroting onzer muziekschool voorgelegd zijnde, diende ik, thans schriftelijk, het voorstel in voor de oprichting van een Nederlandschen leergang van voordrachtskunst. Dit voorstel is naar 't behoort, verzonden naar de Commissie van onderwijs en ik zal er wel voor zorgen dat het niet in de kartons begraven wordt. Ik reken stellig op een succes, want de meerderheid van den gemeenteraad is mijn voorstel genegen. (...)"³⁴.

In het bijzonder zou Moeyaert zich inzetten voor de belangen van de kleine middenstanders en de sociale noden van de kleine man.

Als gemeenteraadslid beschaamde Moeyaert het vertrouwen van de kiezers niet door zijn inzet. Hij zou nochtans na zijn succes van 1921 nooit meer herkozen worden en dat stemde hem ongetwijfeld bitter. Maar al van bij zijn toetreding tot de daensisten had hij ondervonden hoe moeilijk het voor hem zou zijn zijn idealen te verwezenlijken. Als lid van een kleine partij werd hij door zijn politieke tegenstanders, en vooral door de machtige katholieke partij, niet ontzien. Zonder twijfel zorgden een aantal minder gelukkige ervaringen ervoor dat hij er in zijn brieven na de eerste Wereldoorlog de nadruk op legde dat hij verder politiek wilde beoefenen om zijn streefdoel, eerherstel, te kunnen bereiken. Had dat eerherstel betrekking op zijn beschuldiging van aktivisme of gold het tegenover de mensen die hem waar mogelijk een politieke hak hadden gezet? Beide elementen zullen zeker een rol gespeeld hebben, maar vooral de "collaboratie-aantijgingen" lagen hem zwaar op de maag: "Ik verlang natuurlijk dat ik gerake waar ik komen wil, vooral voor mijn voorbeeld, maar ook nog, sedert, mijne gevangenschap, voor mijn persoon, — la vengeance est le plaisir des Dieux, zegt men, wat moet zij dan zijn voor den eenvoudigen sterveling?"³⁵. Vijf jaar later noteerde hij: "Ik ben voor 't oogenblik in de weer voor de gemeen-

33. K. ROTSAERT, *Het daensisme*, p. 239-241.

34. Brief van C. Moeyaert aan J. Pee, 15/1/1924.

35. Brief van C. Moeyaert aan J. Pee, 7/4/1920.

teraadszitting van toek. zaterdag. De Commissie van samengesmolten godshuizen en weldadigheidsbureel moet gekozen zijn en ik wil erin. Immer vooruit voor de wraak en de *eerherstelling*. Alle voorgestelde kandidaten zijn goed, uitgeweerd ik. De oude klik werkt dapper tegen mij. Ik zal zaterdag zien of zij het halen zullen tegen mij. Ik heb de overtuiging dat ik den slag winnen zal”³⁶. Hij putte dus een groot deel van zijn motivering om politiek bedrijvig te blijven uit zijn streven een oude rekening te vereffenen en zijn tegenstanders op hun beurt de das om te doen. Dit betekende niet dat hij zijn oude ideaal van “volksverheffing” uit het oog verloren had : (...) “Bereik ik mijn doel niet, ik zal nog niet beklagen dat ik me hals over kop in de politiek geworpen heb. Ik zal toch altijd den troost hebben dat ik in de mate mijner krachten mede gestreden heb den grooten volksstrijd en van eenig nut geweest ben aan enkele mijner broeders, die door moeder Fortuin armer bedeed werden dan ik”³⁷.

Om zijn doel te bereiken, stelde hij een “politiek plan” op, en om dit te realiseren had hij veel geld nodig : “Ongelukkige wroeter die ik ben. Uren van rust, ontspanning, zalig nietsdoen ken ik bijkans niet. De eerste in de drukkerij en de laatste er uit. *Geld winnen !* De tijden zijn hard en ik wil *geldelijk* sterk staan. Dat behoort tot mijn plan, *politiek* plan. En in dit laatste opzicht heb ik nog rekeningen van het verleden te vereffenen”³⁸. En hij ging verder, nadat hij zijn vriend er op gewezen had “dat de katholieken erg vervaard zijn van de aanstaande verkiezingen, dat zij ernstig hun val vrezen”, : “Ik zal binnen enkele maanden groot spel spelen. Daarom werk ik nu, erger dan de ergste slaaf, maar onthoud mijn woorden : *geldelijk sterk* staan past in mijn politieke plan”.

Bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1926 kwam Moeyaert met een eigen, sterk christen-democratisch getinte lijst op. Hiermee kon hij de kiezer echter niet overtuigen : de lijst behaalde slechts vier procent van de stemmen. Toch gaf Moeyaert niet op. Aan de politiek had hij nog geen vaarwel gezegd : “Ik verslaaf er mij niet meer aan, gelijk vroeger, maar ik zit er toch niet gansch buiten. Gansch

36. Brief van C. Moeyaert aan J. Pee, 23/7/1925.

37. Brief van C. Moeyaert aan J. Pee, 7/4/1920.

38. Brief van C. Moeyaert aan J. Pee, 5/4/1926.

verzaken kan ik niet, wil ik niet, mag ik niet, want ik kan nog rekeningen vereffenen uit het verleden"³⁹. Als grote schuldige voor zijn mislukte herverkiezing wees hij de katholieken aan, maar ook zijn ex-collega mevrouw Maréchal-Vanden Berghe kreeg een veeg uit de pan : "De oorzaken van mijn val in de gemeenteraadsverkiezingen ken ik. Ge slaat den nagel op den kop : het *divide et impera* heeft het werk volbracht. En de verdeeldheid ging zeer gemakkelijk, in de hand gewerkt zijnde door den wrok en de jaloezie van eene heerschzuchtige en wraakgierige vrouw"⁴⁰, die in haar verblindheid haar eigen graf gedolven heeft, want hare rol is 't enden gespeeld in Brugge — we zullen dat ondervinden — en door de kuiperijen van enkele harer luitenanten, die eenvoudig zendelingen waren of uitgekochten van de katholieke partij, welke er het grootste belang bij had dat verdeeldheid heerschte. In den kiesstrijd ging het vooral tegen mij, en na de kiezing bekenden het katholieken : ik moest uit de baan, omdat ik het hoofd der oppositie was !!! De uitslag bracht me eigenlijk weinig spijt, waarachtig, gezien de verhoudingen der partijen in de gemeenteraad, ben ik nu tevreden dat ik er niet zit. Ten anderen, ik ging me kapot werken, en met welk nut ?"⁴¹. En de ontgoochelde Moeyaert, die zijn hoog gespannen verwachten weer eens niet zag ingelost, besloot zijn brief met : "Politiek. Vuil beest. Kwâ beest ! Die er mee te doen heeft, geraakt er moeilijk van los"⁴².

Dit gold zeker voor Moeyaert : zes jaar daarna, in 1932, waagde hij voor de laatste keer met een eigen lijst zijn kans, maar de resultaten waren voor hem nog teleurstellender dan in 1926. In 1938 tenslotte aanvaardde hij op 70-jarige leeftijd de derde plaats op de Rex-lijst voor de Brugse gemeenteraad : hij kreeg 118 voorkeurstemmen achter zijn naam, zijn persoonlijk laagterecord. De ommezwaai van een partij die de democratische gedachte zo hoog in haar groene vaandel voerde, naar de uiterst rechtse Rex-beweging is moeilijk te verklaren. Hoopte Moeyaert hiermee de katholieken en de Vlaams-nationalisten stokken in de wielen te steken ? In de briefwisseling

39. Brief van C. Moeyaert aan J. Pee, 24/4/1927.

40. Hierbij noteerde Julius Pee in de kantlijn : "Ik vermoed dat hij mevr. Maréchal-Vla ? nat.- bedoelt.

41. Brief van C. Moeyaert aan J. Pee, 24/4/1927.

42. Idem.

met Julius Pee wordt er met geen woord over gerept. Tussen 1935 en 1942 hebben ze elkaar wellicht niet eens geschreven. In elk geval zal Julius Pee, en zoals de resultaten bewijzen veel Brugse vrienden met hem, diens keuze afgekeurd hebben. Koen Rotsaert ziet het als wilde Moeyaert de belangen van de kleine burgerij blijven dienen, die zich in de katholieke standenpartij niet thuisvoelde⁴³.

Een groot hart

Tussendoor bezorgen de brieven ons ook enkele inlichtingen over enkele op het eerste zicht volledig los van elkaar staande onderwerpen, maar die Julius Pee zeker en vast allemaal interesseerden. Zo krijgen we informatie over het Brugs atheneum, de school die Pee tijdens de eerste Wereldoorlog van de sluiting heeft gered en tot het einde van de oorlog in stand heeft gehouden. Zo somde Moeyaert de namen op van “zijn” twaalf kandidaten voor het atheneum om hun herbenoeming te laten stemmen op de gemeenteraad. En dan, zichtbaar genietend, vertrouwde hij Pee toe : “Alle twaalf mijne kandidaten zijn gestemd met eene grote meerderheid. Neelemans was ontslaggever en Ing. Verstraete en Ing. Van Waefelghem — van de parti de la France — zijn buitengekegeld. Zoo zuiveren we langzaam, maar zeker !”⁴⁴.

Ook van de liberale en uitgesproken vlaamsgezinde Bruggeling Julius Boedt, die van 1921 tot 1928 een Kamerzetel bezette, krijgen we door twee passages een vollediger beeld. In 1927 was zijn positie in de liberale partij niet erg stabiel meer, zoals in het volgende uittreksel door Moeyaert werd aangetoond : “Tegen Boedt wordt alhier gebeukt dat het een schande is. Zal hij boven blijven ? Een lid van de liberale associatie zegde me een veertiental dagen geleden : wordt amnestie gestemd, Boedt zal hoofd der liberale lijst blijven. Wordt ze integendeel niet gestemd, we zullen ’t hem onmogelijk maken. (...) Ik weet niet of hij de man is om kop te bieden aan de liberale associatie en om door te werken. Moest hij bij gebeurlijke omstandigheden dit laatste doen, ik geloof wel dat er van den kant van *niet liberale* flaminganten en democraten, ondersteuning zou kunnen komen. Vat je waarom ik niet geheel en gansch aan de

43. K. ROTSAERT, *Het daensisme*, p. 120.

44. Brief van C. Moeyaert aan J. Pee, 2/1/1923.

politiek verzaakt heb ?”⁴⁵. Boedt zou echter niet langer het mooie weer maken bij de Brugse liberalen ; zijn vroegere medestanders keerden hem de rug toe. Moeyaert verhaalde de begrafenis van Boedts’ moeder, waardoor we zien in welke onbenijdenswaardige situatie de vroegere politicus was terechtgekomen : “De moeder van onzen vriend, advocaat Julius Boedt, is vrijdag acht dagen geleden begraven. In den lijkstoet was hij alleen, moederziel alleen. Vriend noch mane vergezelde hem. Ik weet niet of er volk was in de Kerk. Plakkaten, het overlijden vermeldende, werden niet uitgehangen en brieven waren noch gedrukt, noch rondgestuurd. Ik wist van het afsterven niet, anders zou ik niet nagelaten hebben aanwezig te zijn en hem dien blijk van deelneming te geven. Ik heb compassie met hem. Moederziel alleen : Boedt, de populaire jongen, lange jaren zo geacht en geprezen, de flinke advocaat, de begaafde letterkundige, de knappe redenaar, eens zoo hoog verheven en thans zoo laag gedaald. Gansch alleen bij de beproeving zijner moeder. Ah ! De wereld ! Gewis, de jongen heeft gefaald, maar is dat niet toe te schrijven aan onevenwichtigheid en verdient hij geen medelijden ?”⁴⁶. Aan dit droevige verhaal voegde hij meteen een pessimistische mensvisie al was deze in het oorlogsjaar 1942 wel begrijpelijk : “De wereld ! Groot comediespel !Onder allerhande schoone leuzen vertrapt, verstoot, vermoordt men elkander. De boer, harteloos, kan zijn evennaaste zien wegsterven... voor een stuk geld, de handelaar woekert dat het even schandelijk is voor hetzelfde stuk geld en de geestelijken, die nu vooral in deze benarde tijden van moord en ellende zouden moeten tonen dat zij zorgzame herders zijn, durven niet de schurftige schapen tot de orde roepen”.

Tenslotte valt uit de correspondentie af te leiden dat Julius Pee op Camiel Moeyaert een beroep deed m.b.t. zijn aanvraag tot eerherstel. Immers, ondanks zijn moedig optreden tijdens de eerste Wereldoorlog kreeg Julius Pee na de oorlog eveneens moeilijkheden⁴⁷. Hij werd door een vlaamshatende collega valselijk beschuldigd. Hij wenste daarom niet langer in Brugge te blijven en bekwam een overplaatsing naar Gent. Moeyaert, die in contact stond met

45. Brief van C. Moeyaert aan J. Pee, 24/4/1927.

46. Brief van C. Moeyaert aan J. Pee, 6/4/1942.

47. Bij afwezigheid van de prefect, was Julius Pee opgetreden als waarnemend prefect.

Camille Huysmans⁴⁸ en diens kabinetoverste Fabrice Polderman⁴⁹, verklaarde zich zelfs bereid naar Brussel te reizen om bij Huysmans persoonlijk de zaak te bepleiten⁵⁰. De zaak kende voor Pee een gunstige afloop : hij werd tot prefect benoemd te Diest. Moeyaert wenste zijn vriend geluk en voegde er aan toe : “Van minister Huysmans en Fab. verwachtte ik die beslissing. ’t Is mijne overtuiging dat we van C.H. veel mogen verwachten. Hij heeft eene overtuiging en hij heeft de vijanden te vergelden voor hetgeen zij hem aangedaan hebben voor Stockholm”⁵¹.

Besluit

Camiel Moeyaert komt uit zijn brieven tevoorschijn als een harde werker met veel idealen. Hij zette zelf al zijn bezigheden op een rijtje, in dit geval om zich bij Julius Pee te verontschuldigen voor het zolang uitblijven van een antwoord op zijn brieven : “(...) de drukkerij, waar ik meer dan mijn part doe nevens zettters en drukker. Dan mijn partijzaken, mijn Vlaamsche politiek, ’t Vlaamsch Huis, waar ik afgevaardigd-beheerder ben, dus het beheer heb, de gemeentezaken, die veel opofferingen vragen en dan... de geldzaken ; beheerder van de autobus Brugge - Blankenberghe, beheerder van de autobus Brugge - Wenduïne, lid der commissie van de ontworpen naamloze maatschappij voor de inrichting van een vervoerdienst per autobus voor gansch de kust, beheerder van de samenw. brouwerij *Gambrinus* (...). Jammer maar dat al die posten *onvergeld* zijn. De vergelde zullen misschien achterna komen”⁵². Zijn beroepsleven als drukker bracht hem een bloeiend bedrijfje op, maar zijn politieke carrière verliep minder succesvol. Hij maakte de opgang en ondergang van de KVP van nabij mee en hij werd daarbij niet gespaard van allerlei aanvallen op zijn persoon. Hij raakte er deels verbitterd door en zwoer bij zichzelf zich te “wreken” langs een

48. “Ik ken Cam. Huysmans. Dat sinds 30 jaren ten minste, als hij nog in ’t journalisme was. In de politiek heb ik nog te Rousselare op ééne lijst gestaan met hem en gansch de kiescampagne gevoerd aan zijne zijde”. Brief van C. Moeyaert aan J. Pee, 20/6/1925.

49. De briefwisseling tussen Polderman en Julius Pee bevat brieven.

50. Brief van C. Moeyaert aan J. Pee, 20/6/1925.

51. Brief van C. Moeyaert aan J. Pee, 23/7/1925.

52. Brief van C. Moeyaert aan J. Pee, 15/1/1924.

“politiek plan”. Hij werd in 1921 als gemeenteraadslid verkozen, maar zijn latere kandidaturen brachten voor hem enkel ontgoochelingen mee.

In de vermoedelijk volledig bewaarde briefwisseling tussen de Brugse christen-democraat en Julius Pee zijn niet alle passages voor ons even duidelijk, maar Moeyaert komt er toch veel meer tot leven dan in de pamfletten en kranten uit zijn tijd. Dit waren tot voor kort de enige bronnen die ons over hem konden inlichten. De dertig brieven met zijn vriend-letterkundige vormen dus een unieke eersterangsbron. Camiel Moeyaert treedt er naar buiten als een mens van vlees en bloed, die voor Julius Pee zijn momenten van groot geluk of ontgoocheling niet moest verbergen. Als ooggetuige schildert hij enkele feiten uit zijn tijd. Tevens bewijzen de brieven nog maar eens hoe menselijke motieven onverwachte of schijnbaar onlogische wendingen in de geschiedenis kunnen helpen verklaren.

Bibliografie

- Bronnen.
Archief Julius Pee :
Brieven van Camiel Moeyaert aan Julius Pee (1905-1947).
Brieven van Fabrice Polderman aan Julius Pee (1904-1930).
- Werken.
Encyclopedie van de Vlaamse Beweging. 2 dln. Tielt - Utrecht, 1973-1975.
K. ROTSAERT. *Camille Moeyaert, een christen-democraat van het eerste en het laatste uur* in : *Het Brugs Ommeland*, XXII, nr. 1-1982, p. 119-123.
K. ROTSAERT. *Advocaat Julius Van Neste, daensistisch voorman van het eerste en het laatste uur*, in : *Het Brugs Ommeland*, XXIII, nr. 3/4-1983, p. 391-396.
K. ROTSAERT. *Het Daensisme in West-Vlaanderen*. Zuienkerke, 1986 (onuitgegeven).
R. SCHEPENS. *Brugge bezet : 1914-1918 ; 1940-1944 : het leven van een stad tijdens twee wereldoorlogen*. Tielt, 1985.
F. VAN CAMPENHOUT. *Prominenten uit de Daensistische beweging*. Dilbeek, 1987.
F. VAN CAMPENHOUT. *Hector Plancquaert. Daensistisch politicus, journalist en letterkundige*. Antwerpen, 1986.
D. VAN DAMME. *Universiteit en volksoontwikkeling. Het "Hooger onderwijs voor het volk" aan de Gentse universiteit (1892-1914)*. Gent, 1983.
R. VAN EENOO. *De pers te Brugge van 1792 tot 1914*. Leuven - Parijs, 1961.
R. VAN EENOO. *Het Daensisme in Brugge* in : *Handelingen van het XXVe Vlaams filologencongres 1963*, Antwerpen, 1967, p. 365-376.
R. VAN EENOO. *Een bijdrage tot de geschiedenis der arbeidersbeweging te Brugge (1864-1914)*. Interuniversitair Centrum voor hedendaagse geschiedenis, deel IV, 1959, Leuven-Parijs.
L. WILS. *Het Daensisme ; de opstand van het Zuidvlaamse platteland*. Leuven, 1969.

BIJLAGE

Overeenkomst tussen C. Moeyaert, Julius Pee en Fabrice Polderman dd. 29 dec. 1905. - Brief van C. Moeyaert aan J. Pee, 5 sept. 1905.

Op heden 29 December 1905 sluiten de heeren Camiel Moeyaert, Julius Pée en Fabrice Polderman te Brugge het volgend akkoord :

Een *Nederlandsche Volksbibliotheek* wordt door hen drieën gesticht. De heeren Pée en Polderman gelasten zich met het verschaffen der stof ; met het, indien noodig, verbeteren der drukproeven ; met de briefwisseling en alle verder letterkundig werk dat de uitgaaf aanbelangt.

De heer Moeyaert van zijn kant neemt alle kosten op zich niets uit te geven, dat de meerderheid (twee stemmen op drie) niet zou bekomen hebben.

Om de twee maanden, te beginnen met Januari 1906, zal een nummer verschijnen.

De geheele jaargang zal een minimum van 800 bl. kl. 8° bedragen, tegen drie frank 's jaars, gedrukt op gekalendreed papier en met Elzevier letter.

Een verandering van formaat, letter, papier en getal bladzijden mag slechts met toestemming der drie genoemde heeren geschieden.

Zoolang de heer Moeyaert aan de uitgave niet verliest, verbindt hij zich ze verder uit te geven.

Verliest de heer Moeyaert eraan en wil hij de uitgaven staken, dan hebben de heeren Pée en Polderman het recht de Ned. Volksb. bij een anderen uitgever met denzelfden titel voort te zetten.

De heer Moeyaert zal de schrijvers betalen, voor zoover dit mogelijk is en geëischt wordt, tegen 1 fr. de oorspronkelijke en ½ fr. de vertaalde bladzijde. De cijfers zullen alleen met meerderheid van stemmen kunnen gewijzigd worden.

De zuivere winst wordt verdeeld in 4 gelijke delen : 2 van deze deelen komen aan den heer Moeyaert, één aan den heer Pée en één aan den heer Polderman toe.

De heeren Pée en Polderman krijgen elk tien exemplaren van ieder werk ten geschenke.

Aldus opgemaakt in het driedubbel te Brugge den 29e December 1905 en door de drie vernoemde heeren ondertekend.

J. Pee

F. Polderman

C. Moeyaert